

RESULULLAHTA " MUHATABA GÖRE " ve " TEDRİC " PRENSİPLERİ

Prof.Dr. İbrahim CANAN

GİRİŞ : İlk müslümanların, hususen Hz. Muhammed'in başarısının büyüklüğünü hakkıyla takdire zamanımız büyük bir fırsat vermiştir : İşte Komünizm yıkıldı; O Komünizm ki ilmi olduğunu iddia etmişti. İnsanlığın çağlar boyu teraküm eden tecrübesini sermaye yapmıştı. Kendine engel telakki ettiği, değil fertleri, pekçok kavimleri ve hatta milletleri bile toptan yoketmekten çekinmemişti.

Ama üç çeyrek asır demeden pes etti, geride milyonlarca maktul, harap edilmiş bir beşeri kültür, maddeten ve mânânen viraneye çevrilmiş diyarlar ve kendisine lanet okuyan yüz milyonlar bırakarak bir daha geri gelmemek üzere çekip gitti.

İslâm ise, aradan geçen 15 asra rağmen dîmdik. Bütür bir küfür âleminin sistemli, ısrarlı elbirlik saldırılarına rağmen dîmdik, taptaze. Her gün yeni gönüller, yeni diyarlar fethetmeye devam ediyor. Avrupa'ya, Amerika'ya sulh yoluyla girdi. En ileri zekâları ve en öndeki ilim ve kültür dahilerini, tefekkür ustalarını kendine çekerek bütün insanlığa sulhu götürme hedefine emin adımlarla ilerliyor.

Hele ilk asırdaki, Hz. Muhammed ve O'nun ashâbı dönemindeki, silahsız, emeksiz, askersiz dönemdeki başarıları beşeri ölçülere sığmıyor, izah edilemiyor. Çoğu kere " Mucize ", " İslâm Mucizesi " denip geçiliyor.

İslâm dünya çapında gündeme geldiği, İslâm Milletlerinin de geçmişin esaret ve asırların uyusukluğundan kurtulma dönemine girdiği bir devrede, ilk müslümanların başarısını " mucize " kelimesiyle ifade etmeyi uygun bulmuyoruz. Çünkü bu izah, onların başarıda takip ettiği yoldan ibret almaya, istifade etmeye engel olacaktır. Zira biz, mucize deyince, taklidi kabil olmayan bir ihsan-ı ilâhî anlıyoruz.

Bize göre, başta Resûlullah Aleyhi's-Selâtu ve's-Selâm olmak üzere, ilk nesil müslümanlarının başarılarındaki sır, onların mucizeden ziyade, beşer fıtratına ve eşyanın tabii olduğu kanunlara uygun hareket etmelerinde yatar.

Başka bir ifade ile, onların başarıları, takîp ettikleri metodda gizlidir. Bu metod incelenir, ayan beyan ortaya çıkarılır, sonra da kendi meselelerimizin çözümünde takîp edilirse, onların o devirde elde ettikleri başarıları, bizler bu zamanda elde edebiliriz.

Esasen Hz. Muhammed, ahir zaman Peygamberidir. Her ne getirmiş, her ne tatbik etmiş ise, kıyamete kadar gelecek bütün asırlar ve nesiller için örnektir, methodur, yoldur. Bize düşen, getirdiği "Ta'lim" in zamana, zemine ve teknik tehzizata bağlı ameli fûrûunda takılıp kalmadan, bunların gerisinde yer alan prensipleri ortaya çıkarmak ve onları tatbik etmektir. İslâmın mucizeliğini bu prensiplerde, takîp edilen o metodlarda aramak en doğru yoldur. Çünkü bu prensipler gerçekten mucizedir. Onları, insan ve eşyayı yaratan Rabbülâlemin talim etmiştir. Nazarı kısa, ilmi sınırlı beşer dehasından çıkmamışlardır. Bu sebeple eşyayı ve insanları yönlendiren kanunlara uygundurlar. Bu kanunlara muvafık hareket, insanları kesin başarıya götürecektir.

Başta Resul-i Ekrem aleyhissalatu vesselam olmak üzere ilk nesil müslümanlarının başarıları, fıtrat tezgahında mevhibe-i ilâhî olarak hazırlanan bu ölmez ve ezeli düsturları harfiyyen takîp etmelerinden; onları, beşeri tağyire hiç yer vermeden her hususta aynen rehber kalmalarından ileri gelmiştir.

Düsturları, umumi prensipleri, tekrar tatbik yolu her vakti herkese açıktır. Öyleyse biz, bunları ortaya çıkarıp kendimizde hayat yolu yaptığımız takdirde, tabiata hakim kanunlara muvafık hareketin bir kerameti olarak ilâhî nusreti hak etmeye ve yeni islâmî mucizeler ortaya koymaya manzet olacağız demektir.

Resulullah aleyhiselatu vesselam'ın takip ettiği metodların hepsini ortaya koymak bu aşartırmamızın gayesi değildir. Ancak biz burada iki prensibe dikkat çekmeye çalışacağız :

- 1) Muhataba göre hareket etme prensibi.
- 2) Tedrici hareket etme prensibi.

I. MUHATABA GÖRE HAREKET PRENSİBİ

Resulullah aleyhiselatu vesselam'ın takip ettiği en mühim metodlardan biri budur. Bazı hadisler bunun Allah tarafından emredildiğini gösterir.

إن الله تعالى أمرني بمداة الناس كما أمرني باقامة الفرائض

" Allah bana " İnsanlara müdâra" yı emretti, tıpkı farzları yapmamı emrettiği gibi "¹. Buradaki "Müdâra" yı şarihler, " tatlılık, yumuşaklık, gönül alıcılık, kardeşlik, tatlı sözlülük, sertlik ve kabahği terk " vs. olarak açıklamışlar ve müdâra'nın " İnsanlarla ülfet ve iyi geçinmenin en kuvvetli sebebi " olduğunu belirtmişlerdir ².

Rab Teâla'nın Resulullah'a tatbik ettiği ilâhî terbiyede insanlara müdâra'nın farzları yerine getirmeye denk tutulmuş olması, tebliğ-i risâlet ve neşr-i dîn hizmetinde bu düsturların ne derece ehemmiyet arzettiğini gösterir.

Nitekim bu hususa dikkat çeken rivayetler çoktur. Bir başka hadiste : *بعثت بمداة الناس " İnsanlara müdâra ile emrolundum"*³ buyrulur. Bir diğesinde " *Müdâra'nun sadaka olduğu* " beyan edilir⁴. Bir diğere hadiste:

رأس العقل بعد الايمان بالله مداة الناس و اهل المعروف في الدنيا هم اهل المعروف في الآخرة و اهل المنكر في الدنيا هم اهل المنكر في الآخرة

" Aklın başı, Allah'a imandan sonra insanlara müdâra'dır.

Dünyada iyilik ehli olanlar, ahrette de iyilik ehlidirler. Dünyada

¹ Münavi, Abdurrauf, Feyzu'l-Kadir, Beyrut, 1391/1972, 2,215.

²A.e.,3,203.

³Kenzu'l-Ummal, Halep, 1978,3,407.

⁴A.e.,aynı sayfa.

kötülük ehli olanlar, ahirette de kötülük ehli'dirler ⁵ buyrulur.

Tebliğinde muhatabın durumunu göz önüne almanın, Resulullah'ın risâlet vazifesinde ne kadar asli, ne kadar öncelikli bir yer aldığını görmek için, *Kur'an'ın yedi harf üzere nüzûlüyle* ilgili hadisin bir vechini burada kaydetmek isteriz:

Ubey İbnu Ka'b'dan gelen bir rivayet, Kur'an'ın yedi harf üzerine inmesiyle ilgili hadisin, dinde muhatap meselesinin ne kadar köklü bir mesele olduğunu, Resulullah'ın bu meseleyi bi'setin başlarında göz önüne aldığını gösterir. Zira Resulullah aleyhisselatu vesselam bir ziyaretinde, Hz. Cebrail aleyhisselam'a " Ben ümmî bir ümmete gönderildim. İçlerinde yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler var, genç kızlar, delikanlı oğlanlar, hiç kitap okumayan katı adamlar var ! (ne yapacağım ?)" diye endişesini İzhar eder, Hz. Cebrail :

" ان القرآن أنزل على سبعة أحراف " *Kur'an yedi harf üzere inmiştir* ⁶ diyerek, orada hepsinin anlayışına muvafık gelecek üslub ve mâna derecelerinin olduğunu haber vererek Resulullah'ı teskin eder.

MÜDÂRA'NIN BİRİNCİ UMDESİ : AKLI SEVİYELERİNE GÖRE HİTABETMEKTİR

İnsanlara müdâra'nın en müessir ve zarurî yollarından biri onlara, anlayacakları bir muhtevada hitabetmek olsa gerektir. Çünkü, Resulullah, bu hususta da irşad ve ısrarda bulunmuştur. Rivâyetler Resulullah'ın, Ashâb'a, halkın akıllarının seviyesine göre konuşmalarını emrettiğini belirtir. Hz. Ayşe'den gelen bir rivayet aynen şöyle : " امرنا أن نكلم الناس على قدر عقولهم " *Aleyhisselatu vesselam, halka, akıllarının derecesine göre konuşmamızı emrederdi* ⁷. İbnu Abbâs radiyallahu anh'tan gelen bir rivâyet de şöyledir.

لا تحدثوا امتي من أحاديثي إلا لحمل عقولهم فيكون فتنة عليهم
 "Ümmettime hadislerimden akıllarının alabilececeklerini rivâyet edin, aksi halde onları fitneye atarsınız " ^{8,9}. İbnu Abbâs, bu

⁵A.e., aynı sayfa.

⁶Tayallı Ebu Davud, Süleym : Müsned, Mısır, 1372, s. 73.

⁷Münâvî, a.g.e., 3, 377.

⁸Aciunî, Keşfu'l-Hafâ, Beyrut, 1351, 1, 196.

nebevi ihtar sebebiyle, halktan, pekçok meseleyi gizlemiş, onları sadece ilim ehline rivâyet etmiştir ¹⁰.

Bu hadîste haber verilen " aklın almayacağı hitabın sebep olacağı fitne " nin mahiyeti bir başka hadîste açıklığa kavuşturulmuştur : "Allah ve Resûlünü tekzib ". Şöyle buyrulur :

حدثوا الناس بما يعرفون ان يدعون ان يكذب الله ورسوله [وادعوا ما ينكرون]

"İnsanlara anlıyacakları şeylerden (yadırgamayıp hoş karşılayacakları ve takatlarına uygun olan bir tarzda) hitapta bulunun. (Ve kafalarını karıştıracak şeylere yer vermeyin). Aksi takdirde, bu, onları Allah ve Resûlünü tekzibe sevkeder. Her halde bundan hoşlanmazsınız " ¹¹.

HZ. PEYGAMBER'DEN BAZI DAVRANIŞ ÖRNEKLERİ

Resulullah'ın tavırlarında ve konuşmalarında, muhataplarının seviyelerini nazar-ı dikkate alıştaki ısrarı bazı değişik örneklerle göstermek isteriz :

* Ukkâşe İbnu Sevr'in anlattığına göre, Ukkâşe'nin sürüsünü güden cariyesi, bir koyun kaybeder. Bunun üzerine cariyesini döven Ukkâşe, yaptığına hata olduğunu anlayınca, kusurunu telafi etmek üzere, Hz. Peygamber'e başvurur, hadîseyi anlatır. Aleyhisselatu vesselam : " Cariyenin mü'min olduğunu bilseydim, hemen azad edilmesine hükmederdim " der ve onun iman durumunu tahkik etmek üzere yanına çağırır. Köle kadın gelince sorar :

- Ben kimim ?
- Sen Resulullah'sın !
- Allah nerededir ?
- Semada !

Bu cevaplar üzerine Resulullah hükmeder : " Bunu azad et !

⁹ A.e., aynı sayfa.

¹⁰ A.e., aynı sayfa.

¹¹ Münavi, a.g.e.,3, 377.

Çünkü mü'mindir "12.

Aleyhissalatu esselam başka vestlelerle de câriyeleri, Allah'a mekân izâfesine götürdüğü için, ilk nazarda kelâmî açıdan mahzurlu sayılabilecek bir tarz ile imtihan ederek mü'mine olduklarına hükmetmiştir 13

* Resulullah Ehl-i Kitap olan Necran papazlarına yazdığı mektuba şöyle başlar : *بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَاسْحَاقُ وَيَعْقُوبُ* " Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub aleyhümüsselam'ın ilahının adıyla..."14

* Mekke'de çok güzel güreşen, güçlü bir pehlivan vardı. (Kuvveti ve irtlığıyle şöhret yapmış, sırtı mağlup olarak yere hiç değmemişti) Onunla güreşmek üzere hariçten gelen kimseler olurdu. O hepsini yenerdi. Bir gün, Mekke'nin düzlüklerinden birinde Resulullah onunla karşılaştı ve :

- Ey Rûkâne, Sen Allah'tan korkmuyor, davet ettiğim dine icabet etmiyormusun ?

Dedi, Bazu gücünden başka bir şeyden anlamayan Rûkâne :

- Ey Muhammed senin doğruluğuna bir şahid var mı ?

Dedi. Aleyhisselâtu vesselam onun anlhyacağı bir lisanla cevap verdi :

- Evet var. Eğer seni güreşte yıkarsam söyledüğimin hak olduğuna inanacak mısın ?

Buyurdular. Öbürü : " Evet Ey Muhammed !" deyince,

- Öyleyse güreşe hazırlan ! dedi. Rûkâne,

- Hazırım !

Deyince, Resulullah yaklaşıp, yakaladığı gibi Rûkâne'yi tuş etti. Neticeden şaşkına dönen Rûkâne, güreşin yenilenmesini tekelif etti.

12 Ibnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, Kahire, 1970, 4,87.

13 Ebu Davud, Salat, 168; Usdül-Gâbe, 4,145,5,95; Muvatta, İtk,8, " ilk nazarda mahzurlu görülecek " diye kayıtlıyoruz, çünkü, âlema Kur'an'da da :

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَيْهَاتَ وَهَيْهَاتَ مَا يَتَّبِعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْكُفْرُ إِذْ أُنزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَلَا يَتَّبِعُونَ إِلَّا اللَّهَ وَرَسُولَهُ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْكُفْرُ إِذْ أُنزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَلَا يَتَّبِعُونَ إِلَّا اللَّهَ وَرَسُولَهُ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْكُفْرُ إِذْ أُنزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَلَا يَتَّبِعُونَ إِلَّا اللَّهَ وَرَسُولَهُ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْكُفْرُ إِذْ أُنزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَلَا يَتَّبِعُونَ إِلَّا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ Üzerlerinde kudret sahibi olan Rablerinden korkarlar " (Nahl,50) *أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْكُفْرُ إِذْ أُنزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَلَا يَتَّبِعُونَ إِلَّا اللَّهَ وَرَسُولَهُ* Göktekinin üzerine bir taş yağdırıcı göndermesinden emin mi oldunuz ?" (Mülk, 17) gibi ayetlerden Allah'a cihet izâfesi için delil bulunamayacağı, bunların, o muhatapların, Hak olan tek bir ilah inançlarına rağmen bir de arzda ilah bulunduğuna dair bir inanç taşımaları sebebiyle bu inançı nefyetmek üzere " yukarı " yı ve " Sema " yı bililtizâm zikrettiğini belirtir. (Şâtîbî, Muvafakat, Kahire,3,230.)

14 Hamkullah, Muhammed : el-Vesâiku's-Siyasiyye, Beyrut, 1983, 4.tab. 93. vesika.

İkinci, üçüncü sefer güreştiler. Ama her seferinde tuş oldu. Neticeden hayrete düşen Rûkâne durup :

- Sende acayip bir hal var !
Demek zorunda kaldı "15.

* Enteresan bir örnek, Resulullah'ın cahiliye devrinde hırsızlık ve yol kesiciliğiyle şöhret yapmış Tayy kabilesinin, reisi durumunda olan Adıyy'e sarfettiği sözdür. Adıyy huzuruna geldiği zaman, İslâm hakkında uzun uzun bilgiler verdikten sonra Rasulullah sözünü şöyle tamamlar :

"... Ben müslümanlar hakkında fakirlikten korkmuyorum. Çünkü yardımcınız Allah'tır, O ihtiyaçlarınızı (yakında bol bol) verecektir (Ve öylesine de emniyette olacaksınız ki,) devesine binen bir kadın, Medine'den Hıre'ye ve hatta daha uzaklara tek başına gidebilecek ve hırsız korkusu olmayacak". Bu sözleri işiten Adıyy der ki : "Ben içimden "*Tayy kabilesinin hırsızları nereye gidecek?*" diye sormaya başladım "16.

* Hudeybiye Sulhu sırasında, henüz Sulh yok. Müslümanlar umutsuz bir bekleyiş içindeler. Mekke'den birkaç elçi gelmiş hiç biriyle ortak bir anlaşma noktası temin edilememiş. Bu sırada Müslümanların Mekke'ye gönderdiği elçi, Hz. Osman'ın öldürüldüğü şaylası da çıkmış, Resulullah, bunun üzerine oradaki bütün müslümanlardan " Ölünceye kadar cihad " bîati almış.

Bu atmosfer içerisinde, Mekkeliler Beni Kinâne'den birini, durumu tahkik için gönderirler. Resulullah bu zatı uzaktan görür görmez : "İşte falan ! Bu, kurban develerine saygı duyan bir kabiledendir. Kurbanlıklarınızı ona gösterin" der. Halk Kurbanlık develerini önüne sürüp telbiye getirmeye başlarlar. Bu durumu gören elçi duygulanır ve :

15 İbnu Hışam, Sıret, Mısır, 1955, İkinci tab., 1-2, 391; Abdul-Kebir el-Kettani, et-Terâîbu'l-İdarîyye, Beyrut, Tarihî, 2, 146-147.

16 Tirmîzi, Tefsir, Fatıha (2956).

Sübhanallah ! Bu kimselere Beytullah'ın yolunu kapamak doğru olmaz ! Der ve dönünce Mekkelilere gördüğünü anlatarak meşhur Hudeybiye Sulhüne onları ikna eder ¹⁷.

*Ebû Temîme el- Cûheyri : " Hangi şeye dua edip talep'te bulunuyorsun ? diye sorunca Aleyhisselatu vesselam onun anlayacağı sıfatları zikrederek cevap verir : " Sana bir zarar gelince, onu kaldırması için dua ettiğın, arazine kuraklık vurduğu zaman bitkini çıkarması için yalvardığın, herhangi bir şeyin çölde kaybolunca onu sana iade etmesi için yakardığın Zat-ı Zülcelâle duada bulunuyorum " ¹⁸

*Beni Fezâre'den Damdâm İbnu Katâde gelip karısının siyah bir çocuk doğurduğunu söyleyerek kadından zina şüphesini ima eder. Resulullah'la aralarında şu konuşma geçer :

- Senin develerin var mı ?
- Evet !
- Renkleri nedir ?
- Kırmızıdırlar.
- Aralarında boz renkli de var mı ?
- Evet boz olanlar da var.
- Peki bu bozlar için ne dersin (nereden geldiler ?)
- Belki de bir damara çekti.
- Öyleyse senin çocuğun da bir damara çekmiş olabilir .¹⁹

Selef büyükleri, bu nevi hadislerden hareketle, ilmi ehline verip, nâehle vermemeyi, "İlmün kişi üzerindeki hakkı" olarak tavsif etmiştir ²⁰. Kaynaklarımız, bu meselede selefin ihtiyatını gösteren rivayetlerle doludur : Ebnu Mes'ud : "Sen bir cemaate akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur" demiştir ²¹.

¹⁷ Buhârî, Şurût, 16.

¹⁸ İbnu'l-Esir, Usdû'l-Gâbe, 6, 41.

¹⁹ Ebu Davûd, Talâk, 28.

²⁰ Dârimî, Mûsned, İlim, 34 (1.105).

²¹ Müslim, Mukaddime, 5.

Ahmed İbnu Hanbel : "*Zahiri, Sultana isyan etmeyi ifade eden hadisleri*"; İmam Malik : "*Cenab-ı Hakkın sıfatlarıyla ilgili hadisler*"; Ebu Yusuf : "*Garaibe giren hadisler*" uluorta tahdis etmeyi mekruh addetmişler, hoş karşılamamışlardır²². Ebu Hureyre radiyallahu anh: "*Ben Resulullah'tan üç kap dolusu hadis belledim. Bunlardan birini halka yaydım. ötekine gelince, şayet oru yaymış olsam şu gırtlak kesilirdi*" demiştir²³. Hasan-ı Basri, Resulullah'ın Ureyne'lilere verdiği ceza ile ilgili hadisi Enes'in Haccâc'a rivayetini hoş karşılamamıştır. Zira Haccâc, müslümanların kanını dökmeye onu esas almış, hiçbir fikhî usûle dayanmayan hükümler çıkarmıştır.

Hulasa, Resulullah'ın, hitabederken insanların anlayış durumlarının gözönüne alınması gereğine müteallik irşadlarını esas alan İslâm üleması, zahiri, bid'ayı takviye ederek, şekilde olan hadislerin- esasen zahirleri murad olmaması haystiyetle - rivayetini mekruh addetmişlerdir²⁴.

MÜDARA'DA İKİNCİ UMDE : MUHATAPLARIN DİLİYLE KONUŞMASI

Resulullah'ı başarıya götüren hitabî tedbirlerinden biri de muhatablarının anlayacağı bir dil kullanmasıdır. Gerçi bütün muhatabları Araptı, hepsine arapça ile hitabediyordu. Ancak, Arapların kendi aralarında helce farkları vardı. Günlük olarak kullandıkları kelimeler ve hatta kelimelerin kullanış tarzı bir lehçeden diğerine, zaman zaman birbirlerini anlamada zorluk çıkaracak kadar ciddi farklılıklar arzedyordu. Resulullah, her seferinde muhatabının anlayacağı üslub ve kelimeleri kullanıyordu. Hz.Ali, Aleyhiselatu vessalam'ın, *Beni Nehd* heyetine hitabı dinleyip anlamada zorluk çekince şöyle demiştir : "*Ey Allah'ın Resülü ! sen ve biz aynı babanın evi adlarıyız. (Aynı beldede yetiştik) Fakat senin Arap heyetlerine, çoğuru anlamadığımız bir dille konuştuğuna şahid oluyoruz*"²⁵

²² Kütüb-ı Sitte Muhtasarı Şerhi, 10, 508 (Tarafımızdan hazırlanmıştır).

²³ İbnu Hacer, İsabe, Kahire, 1324, 4,208.

²⁴ İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri, Mısır, 1959, 1, 236.

²⁵ Mecdiddin Ebu's-Seâdat İbnu'l-Esir el-Cezeri, en-Nihaye, Kahire, 1963, 1.4.

Münavi, bu çeşit suallerin Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer gibi diğer büyükler tarafından da sorulduğuna dair rivayetler kaydeder ²⁶.Resulullah halkın lisanına göre konuşabilme hassasının risalet vazifesindeki ehemmiyetine dikkat çekmek üzere , bu hususta soranlara : *ادبنى ربى فاحسن تأديبى* "Beni Rabbim Terbiye etti ve terbiyemi mükemmel kıldı. Çocukluğum da (Arapçayı en fasih konuşan)Beni Sâd'da geçti" diye cevap vermiştir. Nitekim Beni Sâ'd İbnu Bekir heyetiyle gelen Muhammed İbnu atıyye *لكلمنى رسول الله بلقنتنا* "Resulullah Aleyhisselatu vesselam bana, bizim lehçemizle hitabetti" diyerek dikkat çeken bir hususu belirtir ²⁷. Habeşistanda doğmuş olan Ümmü Hâlid'e bir hurka giydiren Resulullah, "Yakıştı, yakıştı" makamında "*Senâh Senâh !*" der şarhler kelimenin habeşce olduğunu ve " çok güzel " manasını taşıdığını belirtirler ²⁸.

Alimler Resulullah'ın, ilâhî bir terbiye ve murakebe ile bu tutumu hayatı boyunca takip ettiğini ittıfakla söylerler. İbnu'l-Esir der ki : Aleyhisselatü Vesselah, Araplara aşiret ve kabile farklarına, oymak, boy ve hatta hanedan ayrılıklarına göre farklı hitab eder, herbirinin anlayabileceği hususları ve bildikleri şeyleri mevzubahis ederek onlarla konuşurdu.

Bu sebepten şöyle demişti : *أمرت أن أخطب الناس على قدر عقولهم* " Ben insanlara akılları seviyesinde hitabetmekle emrolundum ". Sanki Aziz ve Celil olan Allah, O'na ceddinin evlatlarından bir başkasının bilmediğini öğretmiş ve O'nda uzak ve yakın Araplara dağıtılan ve onlarda bulunmayan bütün maarifî cemetmişti. Gerek yanında bulunan Ashab ve gerekse heyetler halinde gelen Araplar onun söylediklerinin çoğunu anlıyor, bilmedikleri olursa onu da soruyorlardı, O da onlara açıklıyordu"²⁹.

Farklı dil hususu Resulullah aleyhisselatü vesselam'ın muhtelif Arap kabilelerine gönderdiği mektuplarda daha bariz görülmektedir,

²⁶ Münavi, a.g.e.,1,224.

²⁷İbnu'l-Esir, Usdû'l-Gâbe, 4,254; İbnu'l-Hanza el-Hüseynî, el-Beyân, Halep, 1329,2,309; Hâkim, Müstedrek, Haydarabad, 1338,4,28; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid,2,3,97-98.

²⁸ Azimâbadi, Avnu'l-Ma'bûd, Medine, 1968, 11,66.

²⁹ İbnu'l-Esir, en-Nihaye, 1,4.

Çünkü meselâ Zekat'la ilgili olarak yapılan talimat mektuplarında, çok farklı kelimelerin yer aldığı görülür ³⁰.

Şunu belirtmede fayda var : Resulullah'ın bir mevhibe-i ilâhî olarak muhatabının lisanınca konuşması hadisesi, "Aleyhisselatü vesselam'ın zatına mahsus bîr hususiyettir, ümmetce tatbik edilemez" şeklinde anlaşılmalıdır. İlahî terbiyenin sonucu olarak öyle davranmış olması, bu çeşit davranmanın ehemmiyetini ifade eder. Bunu, "Ümmet, ilâhî irşâda dayanacak kadar ehemmiyet taşıyan bîr sünnetin tatbikatını ihmal etmemel" diye anlamak gerekir.

MÜDARATIN ÜÇÜNCÜ UMDESİ ; İCTİMÂİ SEVİYELERİNE GÖRE MUAMELE

Muhataba göre muamele sadece onların akli ve anlayış seviyelerini esas almayı gerektirmez. Onlara ikramda, ihşanda, ağırlamada da içtimai seviyelerine, temsilcilik durumlarına ve zenginliklerine göre kısacası maddî ve manevî içtimai seviyeleriyle mütenasib davranmayı gerektirmektedir. Bu sadedde Aleyhisselatü vesselam, şu prensibi va'zetmiştir :

انزل الناس منازلهم من الخير و احسن ادبهم على الاخلاق الصالحة

"İnsanlar, hayır ve şerden nasıl bir makamda iseler, bu makamlarına göre davranın, Hepstne muâmelede güzel ahlâkî esas alın"³¹.

Burada herkese iyi muamele esas kılınmış olmakla birlikte " iyilikte eşit olmamak " da emredilmektedir.

Hız.Ayşe'nin anlattığına göre, Aleyhisselatü vesselam yataкта dizleri açık vaziyette yatmakta iken Hz.Ebu Bekr huzura girmek üzere kapıyı çalar, Resulullah, o halini bozmadan izin verir, bir müddet sohbet ederler. Derken Hz.Ömer kapıyı çalar, aynı hal üzere ona da izin verilir, bir müddet beraber sohbet edilir. Derken yine kapı çalınır. Resulullah bunun Hz.Osman olduğunu öğrenince yatağına oturur üstüne başına çekti düzen verir, dizlerini örter, (Hz.Ayşe'yi yanından

³⁰ Bu maksatla Muhammed Hamidullah'ın el-Vesâiku(s-Styasye görülebilir. 113 ve 133. vesikalarda okuduğu üzere.

³¹ Suyuti, el-Camli's-Sağir, (Fezû'l-Kadir'le birlikte),3,58.

uzaklaştırır) sonra izin verir. Hz.Osman girer, sohbet edip misafirler gittikten sonra Hz.Ayşe : "Ebu Bekir girdi, istifini bozmadın, Ömer girdi yine bozmadın, Osman gelince kalktın kendine çeki düzen verdin..." diyerek sebebini sorar. Resulullah, Hz.Osman'ın, kendisinden meleklerin bile teeddüp edecekleri kadar edebe riayet eden haya sahibi birisi olduğunu, ona karşı titiz davranmasının tabii olduğunu, (bir rivayette) aksı takdirde çok haya sahibi olan Hz.Osman'ın maruzatını arzetmeden geri döneceğinden korktuğunu belirtir ³². *إلا أياكم كرم قوم قاكموه* "Bir kavmin büyüğü yanınıza gelince ona değer verin"³³ düsturunu koyan Resulullah, Tay kabilesi esirleri arasında yer alan cömertliği ile meşhur Hatım-i Tâf'nın yaşlı kızı Seffâne'ye, onun kabile mensupları arasındaki itibar ve hürmetini gözönüne alarak, esir muamelesi yapmaz. Mescidin kapısına yakın kurduğu deriden mamul bir çadira yerleştirerek hususi şekilde ağırlar, giyecek, binek ve diğer yol ihtiyaçlarını vererek emniyet içinde yurduna gönderir ³⁴. Keza kabile reisi durumunda olan bu kadının oğlan kardeşi Adıy bin Hatım, Resulullah, müşrik olarak yanına geldiği zaman, biricik minderini ikram edip kendisi yere oturacak kadar bir kısım ikram ve iltifatlarda bulunmuştur. "Başkasına böyle davrandığınızı hiç görmedik" diye hayret ifade edenlere de : "Evet ama bu kavminin büyüğüdür " cevabını verir.

Keza, kavminin efendisi olan Cerir el-Beceli yanına geldiği zaman iltifat ve ikramda bulunmuştur. Hatta cemaatin çokluğu sebebiyle oturacak yer bulamayınca Resulullah üzerine oturması için hurkasını ona atmıştır ³⁵.

MÜDÂRATIN DÖRDÜNCÜ UMDESİ: HALKIN AHVALİNE GÖRE DAVRANMAKTIR

Resulullah bu hususta da dikkat çekici örnekler vermiştir. Bunu, aynı mesele hakkında sorulduğu halde, farklı şekillerde verdiği

³² Müslim, Fezailü's-Sahâbe,36,37; İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Âliye, Kuveyt, 1973/1393, 4, 52.

³³ el-Camîu's-Sağîr,1, 241.

³⁴ İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 7,143.

³⁵ A.e.1,333.

cevapta görmekteyiz. Mesela bir takımları gelip : "İçimizden söylemeye dilimiz varmayan kötü şeyler geçiyor, (bunun günahı var mı ?) diye sordukları vakti : " Bu (endişeyi duymanız), sizdeki sarıh bir iman (ın alameti)dür" dediği halde³⁶, içinden geçecek vesvese için bir başka fırsatta "Kim içinde bu çeşit düşünceler bulursa âmentübillah (Allah'a iman ettim) desin" emreder ³⁷. İbnu Abbas benzer bir durumda : هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن وهو بكل شيء عليم

" O, hem evvel, hem âhır, hem zâhır, hem batındır, O her şeyi bilir " ayetini (Hadid 3) okumayı tavsiye eder ³⁸. Keza, Şatibi'nin belirttiği üzere, Resulullah, haklarındaki şahsî bilgisini esas alarak, ganimetten bazılarına pay verirken bazılarına vermeyip onları imanlarına tevki etmiş, nazarında daha muhterem ve sevgili olan bazılarını terkederken, Allah'ın ateşe atacağından endişe ettiği bazılarına ikramda bulunmuş, İslama madde ile ısındırmaya çalışmıştır ³⁹. Bütün malını bağışlayan Hz.Ebu Bekir radiyallahu anh'tan bu bağışı aynen kabul ettiği halde ⁴⁰ aynı şekilde davranan Ka'b İbnu Mâlik'e "Malından bir kumru alıkoy, bu senin için daha hayırlıdır"⁴¹ demesi veya yegane serveti olan tavuk yumurtası büyüklüğündeki altınını bağışlayandan bağışını reddetmesi ⁴² de, Resulullah'ın muhatapların ahvaline göre davranışına ikna edici örneklerdir.

Keza annesinin talebi üzerine, Hz.Enes'e çok mala mazhar olması için dua eden ⁴³ Resulullah, Sa'lebe İbnu Hatib'in aynı muhtevadaki talebine : "Şükrünü eda ettiğin az mal, takat gettirmeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır" diye cevap vermiş, dua edivermekten imtina etmiştir ⁴⁴.

Keza, adâletle hükmedip, dürüstlikle iş yapacak emir ve hâkimler hakkında :

³⁶ Müslim, İman, 209.

³⁷ Müslim, İman, 212.

³⁸ Ebu Bavûd, Edeb, 118.

³⁹ Şatibi, a.g.e.,4,64-65.

⁴⁰ Tirmizî, Menakıb,40.

⁴¹ Kütüb-İ Sitte Muhtasarı,4,20.

⁴² Darimî, Zekat, 27.

⁴³ İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe,1,152.

⁴⁴A.g.,1,284.

" ان المتسطين عند الله على منابر من نور عن يمين الرحمن *Adaletle iş yapanlar , Allah katında nurdan minberler üzerinde Rahman'ın sağında olacaklardır* " 45 veya, "Yetimi hünaye edenle ben cennette beraber olacağım " 46 diyerek hakimliğe ve yetimlere hami olmaya teşvik eden Resulullah aleyhisselatu vesselam kendisinden, memurluk talebeden Ebu Zer Gıfari radıyallahu anh'a : "Ebu Zer, ben seni hakikaten zayıf görüyorum. Ben senin için kendime sevdiğim şeyi severim sakın iki kişi üstüne hâkim olma ve sakın yetim malına velt olma ." demiştir 47.

Keza oruçlunun hanımıyla mubaşeretten soran birine bunda bir beis olmadığını söylediği halde aynı şeyi soran bir diğerine bunu yasaklamıştır. Ravi der ki : "Ruhsat verdiği kimse yaşlı, yaakladığı kimse de genç biristiydi " 48.

Bütün bu kaydedilenler, Resulullah'ın davranışlarında muhataplarının fitri mizaçlarını, akli seviyelerini ictimâî durumlarını nazarı dikkate aldığını ve dolayısıyla insanları tek tek iyi tanıdığını göstermektedir.

NIÇİN MÜDARA ?

Alimler herkese seviyesine göre muamele etmeyi, Allah'ın mahlukatı tâbi kıldığı tedbire uymak olarak değerlendirmiş, bunun terkini makul bulmamıştır. "Çünkü, derler, Allah kullarının hallerini zenginlik ve fakirlik, azizlik ve zelîllik, yükseklik ve alçaklık üzere düzenlemiştir, ta ki, hangisi daha çok şükretmektedir onları imtihan etsin". Devamla derler ki : "Allah adına hareket eden kişi, dünya ehliyle muamelelerini, Allah'ın onlara takdir ettiği hale uygun yapar. Kim Allah'ın onlara takdir ettiği makama göre muamele etmezse, onlarla iyi bir davranışa girmiş olmaz. Bu davranışıyla muhatabını alçaltmış ve ona zulmetmiş ve Allah'ın onlara uygun

45 Müslim, İmâret, 18.

46 Tirmizî, Birr, 14.

47 Müslim , İmâret, 17.

48 Ebu Davûd, Savm, 35.

bulduğu tedbire muhalefet etmiş olur. Dolayısıyla, sen, itibarlı biri ile sıradan birine, zenginle fakire, yer vermede, ihşanda eşit davranırsan, sebep olduğun fesad. hâsıl ettiğin ulahtan fazla olur. Nitekim zengine uzakça bir yer göstersen veya, adı bir hediyede bulunsan sana kin tutar. Çünkü Allah bile onlara böyle davranmamıştır. Eğer idareclere, halka yaptığın şekilde davranırsan nefsini belaya maruz bıraktın demektir ⁴⁹.

DEĞER VERİLECEK BÜYÜK KİM ?

Kavmin büyüğüne ikram etmek (değer vermek) emredilince, hatıra şu soru geliyor : Bu büyükten maksat kimdir ?, sözcülemi bunun âlim olması şart mıdır ? Münavî : "Büyükten murad o kavmin âlim ve sâlihî değıldir, bazıları bu vehme düşmüş olsa da" der. Açıklama sadedinde : "Resulullah'ın büyüğü zikrederken onu ne ilme ne de dine nisbet etmediğini" belirtir. Meseleyi tahlil eden müellif, kâfir ve fâsikları ikram edilmesi gereken büyüklerden istisna edenlerin görüşlerini tenkid eder. Ona göre bu istisnayı yapanlar, "İkram"ın, daha ziyade dinî ve dünyevî bir zarar korkusu veya fail veya mefulden bir kötülük gelmesi gibi durumlarla muttasıf olduğundan gafildirler." Öyleyse, bu söylenen hususlardan birinin hasıl olacağından korkuldu mu "büyüğe ikram" olur, hatta vacib olur. Şu halde kim, yanına zâlim ve fâsik idarecilerden birinin gelme durumunda ona yer göstermez diğer insanlardan biri gibi davranırsa hem canını hem malını belaya arzetmiş olur. Bu yüzden eza görür ve sabır da etmezse dünyasını da âhiretini de hüsrana atar.

Münavî bahsi, şöyle tamamlar : "Aleyhisseatu vesselam :

بعثت بمائة الناس "Ben insanlara müdâra ile gönderildim " buyurmuştur. Bu sebeple, fevkalade veralarıyla tanınan pek çok selef büyüğü zulümden geri kalmayan Ümeradan hediye kabul etmişler, onlara karşı güler yüzlü olmuşlardır. Bu davranışlarındaki maksad, dinî korumak, müslümanlara zarar gelmesini önlemek, hatta bu zavallı zâlimin daha fazla zulümde bulunarak iyice hüsrana düşmemesine meydan vermemek idi. Nitekim Hz. Mustafa

⁴⁹Münavî, a.g.e.,3,58.

aleyhisselam'ın müellefe-i Kulüb ve başkalarına karşı metodu da böyle olmuştur. Ne var ki, bu meselede pek çok kimse, Allah ve Resulü'nün halkla ilgili tedbirde takip ettikleri prensipten gaflet sebebiyle hataya düşmüştür. Böylelerini yanıltan diğer bir husus :

"Allah kimi hor kularsa, onu saadete kavuşturacak kimse yoktur " (Hacc,18) ayetini anlamalarındaki kısırlıktır. Oysa bu ayeti, en güzel şekilde sünnet açıklamıştır. Kafir ve fâsıkın alçaltılmasının taleb edildiği durum, herhangi bir zararın gelmeyeceğine dair garanti halidir. Velhasıl, kâmil kişi, büyükmeyi de alçaltmayı da Allah için yapar. Bu sebeple ariflerden biri : " fakire düşen, der, kendisine hangi memur gelirse gelsin ikram etmektir. Çünkü onlardan hiçbiri büyükmeyi atıp, kendini dûnunda görmedikçe fakirin yanına tenezzül edip uğramaz. Böyle olmasa bile, reâyasından biri olarak yanına geldiği için ikram etmelidir ". Arif sözünü şöyle tamamlar : " Bize fakir ve hakir olduğumuz halde, her kim gelirse gelsin ikramda bulunuruz Eğer gelen zâlmise, biz zaten günahlarımız vs. ile - en azından su-i zanlarımızla - nefsimizin zalimleriyiz. Dolayısıyla bir zâlim, bir başka zâlime hürmet etmiş, ikramda bulunmuş olmaktadır.

Esasen, Hz.Mustafa aleyhisselatü vesselam Kureyş kafirlerinin büyüklerine karşı mütevazı davranır, ikramda bulunur, menzilelerini yüce tutardı. Çünkü onlar, izzet-i uluhtyetin mazharları idiler. Bir zat, velilerden birini rüyada gördü: Üzerinde yeşil bir hulle vardı, önünde de enbiya ve evliya saf tutmuş duruyorlardı. Bu gördüğünü anlatmakta zorluk çekti ve arif bir yorumcuya anlattı. Arif kişi şunu söyledi : "Bu gördüğünü yadırgama, çünkü onların (evliya ve enbiyaların) o yeşil hulleyi giyen veli önündeki teeddüpleri, kendine değil, ona hulleyi giydirenedir. Bilmez mısın, Sultan, kölelerinden birine bir hilat giydirecek olsa devlet büyükleri etrafında fir dönerler"⁵⁰.

Hadisler, insanlara liyakatlerinin fevkinde muamele etmemeyi de tavsiye etmiştir.

⁵⁰ Münavi, a.g.e.,1,241-242.

H.z.Ali der ki : "Kim insanlara derecesine göre muamele ederse kendini yükten kurtarır. Kim de kardeşini kadının üstüne çıkarırsa onun adavetini cezbeder"⁵¹.

Bu meselede H.z.Ayşe'den rivayet edilen bir davranış örneğine göre, kendisine uğrayan bir dilenciye sadece bir ekmek parçası verip savarken, onun ardından gelen üstü başı düzgün bir diğer dilenciyi oturtup karnını doyurmuştur. Bu farklı davranışın sebebi sorulunca : " Resulullah bize : " İnsanları makamlarına göre ağırlayın " buyurdu, açıklamasını yapar⁵².

MUHATABA GÖRE EN İYİ AMEL

Resulullah'ın tebliğinde muhataba ve içinde bulunduğu zamanın şartlarına çok ehemmiyet vermiş olma vak'ası, efdal yani " en iyi " hakkındaki bayenlerde da görülür.

İnsanlar az zahmetle çok kâr elde etmeyi her zaman isterler. Uhrevi meselede de öyle. Bidayetten beri, amellerin en değerli, ibadetlerin en çok sevap getirecek olanı, duaların en makbulü hep aranmış ve sorulmuştur.(Yani efdali) Ashabın da Resulullah'a bu " en iyi" yı çokça sorduklarını görürüz. Ancak *en iyi* her seferinde *efdal* kelimesi kullanılarak sorulmaz, sıkça buna rastlanır ise de, "*cennete en yakın amel*" , "*cehennemden en uzak amel*", "*Allah'a en sevgili amel*", "*en akıllı kişi (nin yapacağı amel)*" gibi efdal (= en faziletli, en iyi) manasına gelen muhtelif tabirler kullanılarak da sorulmuştur.

Bu değişik tabirlerin hepstyle aynı şeyin sorulduğuna en iyi delil, İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivayettir. Müslim'in kaydettiği rivayetin üç ayrı vechinde, İbnu Mes'ud, üç ayrı tabir kullanmıştır.

- En faziletli amel hangisidir ? ای العمل افضل ؟
- Cenete en yakın amel hangisidir?
- ای الاعمال القرب الى الجنة ؟

Resulullah'ın en çok sevdiği amel hangisidir ?

⁵¹ A.e. aynı sayfa; el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, 3, 111.

⁵²Ebu Davud, Edeb, 23; Kenzu'l-Ummal, 3,397.

ای الاعمال احب الی رسول الله ؟

Rivayetin her üçünde de Aleyhisselatü vesselam'dan sâdır olan cevap aynıdır :

"- Vaktinde kılınan namaz, sonra anne- babaya yapılan iyilik, sonra da Allah yolunda cihad " 53.

Rivayetlerde *esfâal* olarak zikredilenlerden örneklere geçmeden önce şunu da kaydetmede fayda var : Belirtildiği üzere hadislerde en *faziletli amel* olarak zikredilen farklı şeylerin, aynı rivayette biri diğerinin yerine iç içe kullanıldığı da olmuştur. Bunun en güzel örneğini Amr İbnu Abese'nin bir rivayeti teşkil eder. Bu rivayette bir zat Resulullah'a ard arda sormuş Aleyhisselatü vesselam da cevap vermiştir. Aynen naklediyoruz :

- Ey Allah'ın Resulü ! İslam Nedir ?
- Kalbini azız ve celil olan Allah'a teslim etmen ve de, elinden ve dilinden müslümanların selamette olmasını!
- Hangi İslam en faziletlidir ?
- İman !
- İman Nedir ?
- Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Ölümünden sonra dirilmeye inanmandır !
- Hangi İman en faziletlidir ?
- Hicret !
- Hicret nedir ?
- Kötülüğü terketmen !
- Hangi Hicret en faziletlidir ?
- Cihad !
- Cihad Nedir ?
- Karşılaştığın zaman küfarla mukatele etmemdir !
- Hangi Cihad en faziletlidir ?
- Kim atını ifna edinceye kadar savaşmışsa ! Ayrıca iki amel daha vardır ki, bunlar amellerin en faziletli olanıdır, kim bu iki ameli aynen işlemedikçe kimse onları geçemez : Hacc-ı Mebrur ve Umre !⁵⁴

53 Müslim, İman, 137-138,139; Buhari, Ahad, 1, Tevhid, 48.

54 Müsned,4,114.

Söylediğimiz gibi, *اي الاعمال افضل* "Amellerin en efdal hangisidir?" sorusuna Resulullah muhataba ve zamana göre farklı cevaplar vermiştir :

- *Efdal* bazan : "Allah'a iman, Allah yolunda cihad ve Hacc-ı Mebrur" dur ⁵⁵.

- " Zikrullahıtır " ⁵⁶.

- " Allah için sevmektir " ⁵⁷.

- " Namazdır " ⁵⁸.

- "Anne ve babaya hizmettir " ⁵⁹.

- "Hiçrettir "Sana hiçretli tavsiye ederim, zira onun misli yoktur " ⁶⁰.

- Bazı cevapta en efdal şey afiyettir : " Allahtan afiyet dileyin çünkü bir kula afiyetten daha efdal bir şey verilmemiştir " ⁶¹.

- Israrlı soru üzerine üstüste üç kere : " Namaz !" der. Dördüncü de " Cihaddır " der ⁶².

NAMAZIN EN FAZİLETLİSİNE GELİNCE

- Bir cevapta " İlk vaktinde kılınan namazdır, çünkü Allah'a en sevgili amel namazı tâcîl edip ilk vaktinde kılmaktır " buyurur ⁶³.

- Bazı cevaplarda " Kişinin evinde kıldığı (nafle) namazdır ⁶⁴.

- "Geceleyin kılınan namazdır " ⁶⁵.

- " Kunutu uzun olan namazdır " ⁶⁶.

Hemen belirtelim ki, bazı rivayetlerde cihaddan dört kat üstün olduğu belirtilen " Namaz " şu rivayette cihaddan pek geride

⁵⁵ Buhari, Hacc,4; Müslim, İman, 135; Nesâi, Zekat, 49; Musned, 6, 372; Dârimî, Cihad, 4.

⁵⁶ Muvatta, Kur'an, 24.

⁵⁷ Müsned (Ahmed İbnu Hanbel), 5, 247; Ebu Davud, Sünnet,2.

⁵⁸ İbnu Mace, Taharet,4 (277,279); Muvatta, Taharet, 36.

⁵⁹İbnu'l-Esir, Usd'ül-Câbe, 4,330.

⁶⁰ Nesâi, Bey'at, 14.

⁶¹ Ahmed İbnu Hanbel, Müsned, 6,375,440.

⁶² A.g.,2,172.

⁶³ Ahmed İbnu Hanbel, Müsned, 6,375,440.

⁶⁴ Buhari, Ezan, 81.

⁶⁵ Müslim, Sıyam, 203; Tirmizi, Mevâkit, 207.

⁶⁶ Müslim, Musâfirin, 164; Nesâi, Zekat, 49.

kalmaktadır : " Kişinin Allah yolunda teşkil edilen cephedeki yeri, onun altmış senelik ibadetinden hayırlıdır "67.

EFDAL İSLÂM

Amelin hayırlısı bazen " amel " yerine " İslâm " kelimesi konularak sorulmuştur : " Ey Allah'ın Resulü ! Hangi İslam efdaldır ? (veya daha hayırlıdır) " şeklinde. Bu çeşit sorulara verilen bazı cevaplar :

- Elinden ve dilinden mü'minin emni olduğu kimsede 68.
- Yemek yedirmen, tanıyıp tanımadığına selam vermen 69.
- Müslümanların elinden ve dilinden selamet bulduğu kimsede70.
- Ahlakça en üstün olan kimsedir 71.

EFDAL İMAN

- Hz.Muaz'ın " en efdal iman nedir ?" sorusuna Hz.Peygamber : " Allah için sevmen, Allah için buğzetmen, lisanını zikrullahta kullanman" der 72.
- Benzer bir sorunun bir başka cevabı : " Allah'a ve Resulüne iman, sonra Allah yolunda cihad, sonra Haccı Mebrurdur "73.

EFDAL MÜ'MİN

Bazı kere "En faziletli olan şey " onun faili sorularak öğrenilmek istenmiştir: " Mü'minlerin hangisi efdaldır ", " Kulların hangisi efdaldır ?", "İnsanların hangisi efdaldır ?", " Mü'minlerin hangisi daha zekidir ?" gibi. Burada da sorular aynı manaya çıkmaktadır. Bu çeşit sorulara verilen cevaplar da önceleri söylenenleri te'yd eder. Bazı örnekler :

67 Müslim, İman, 140.

68 Müslim, İman, 66.

69 Müslim, İman, 63,65; Buhari, İman, 6,18; İst'izan, 9; Nesâi, İman, 12.

70 Müslim, İman, 66.

71 Ahmed İbnu Hanbel, Müsned, 5,99.

72 A.e.,5,247.

73 Buhari, Hacc,4.

- "(Efdal mü'min) ahlaken en güzel olanıdır " 74.

- "(Kufların efdalı) Allahı en ziyade zikreden erkek ve kadındır"75.

- "(Mü'minlerin en zekisi) ölümü en çok zikreden, öbür dünya için hazırlığı en iyi yapandır "76.

- Allah yolunda nefsiyle, malıyla cihad eden kimse, sonra da dag kuytularında olup, Allah'tan korkan ve halkı şerrinden terkeden mü'mindir"77.

- (Fitne) insanların en hayırlısı sürüsünün peşinde olup, onun (zekat) hakkını eda eden ve Rabbine ibadetini yapan kimsedir "78.

- "En hayırlınız, günah işlemediği müddetçe kavmini müdafaa edendir"79.

- "Kuvvetli mü'min, Allah ındinde en hayırlı en faziletli ve en sevgili kimsedir" 80.

EFDALUL-EFDAL

Efdal olduğu belirtilen bu ameller de tek dereceli değildir. Aleyhisselatü vessalam bunlara giren efdallere de dikkat çekmiştir.

Mesela " En faziletli sadaka"yı soran kimseler şu farklı cevapları almışlardır :

- " Su içirmektir "81.

- " Fakirin gücü yetecek kadar vermesidir "82.

- " Zenginlikten verilen sadakadır "83.

- "Sağlığın yerinde, cimri tabiatlı, yaşama ümidi içinde fakirlikten korkar halde iken verdiği sadakadır "84.

74 İbnu Mâce, Zühd, 31.

75 Tirmizî, Davât, 5(3373).

76 İbnu Mâce, Zühd, 31.

77 Buharî, Cihad, 2; Müslim, İmaret, 122.

78 Tirmizî, Fitne, 15 (2178).

79 Ebu Davûd, Edeb, 121(5120).

80 Müslim, Kader, 34; Müsned, 2,366.

81 İbnu Mâce, Edeb, 8.

82 Ebu Davûd, Vitr, 12.

83 Nesâî, Zekat, 60.

84 Buharî, Vesaya, 8; Nesâî, Zekat, 49,50.

HANGİ CİHAD EFDAL

En faziletli ameller arasında zikredilen cihadın da en faziletli hadislerde farklı şekillerde ifade edilmiştir, tıpkı namazın en faziletli gibi :

- Bazı hadislerde " En faziletli (efdal) cihad zâlim sultan nezdinde hakkı söylemektir "85.

- Bazı hadislerde : "Malıyla, nefsiyle müşriklere karşı cihad etmektir"86.

- Bazı rivayetlerde : " Atı ve kanı (varı yoğu) helak oluncaya kadar cihadetmektir "87.

- " Yaşlı, çocuk, zayıf ve kadınların cihadı hac ve umredir "88.

- "(Siz kadınlar için) en faziletli cihad Hacc-ı Mebrur'dur "89.

KADININ CİHADI

En efdal amelî öğrenmek üzere soru soran veya en efdal olduğu bilinen cihada katılmak üzere izin talep eden kadınlara Resulullah, hep Haccı göstermiş bunun, onlar hakkında cihaddan üstün olduğunu söylemiştir⁹⁰. Hz.Ayşe'den bir örnek : Anlattığına göre, " Ey Allah'ın Resulü ! Biz de çıkıp senin yanında cihadda yer almayacak mıyız ? Zira ben Kur'an-ı Kerim'de, cihaddan daha faziletli bir amel göremiyorum !" der. Aleyhisselatu vesselam : " Hayır ! Siz kadınlar için cihadın en güzeli ve en faziletli, Beytullah'a haktır, Hacc-ı Mebrurdur " diye karşılık verir ⁹¹.

Bir seferinde Resulullah'ın amcasının yaşlı kızı Ümmü Hânî, Aleyhisselatu vesselam'a der ki :

- Ey amcamoğlu ! Görüyorsun yaşlandım ve ağırlaşım, Amelim de zayıfladı, Benim için uhrevî kurtuluş yolu nedir ?

⁸⁵ Ebu Dâvud, Melâhim, 17; İbnu Mace, Fiten, 20; Tirmizî, Fiten, 13.

⁸⁶ Ebu Dâvud, Vitr, 12; Nesâî, Zekat, 49.

⁸⁷ Darîmî, Cihad,3; İbnu Mace, Cihad, 15.

⁸⁸ Nesâî, Menâsik,4; İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 7,144; Münâvî, a.g.e.,3,352.

⁸⁹ Ebu Ya'la, 215/B.

⁹⁰ İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 7,144; Münâvî, a.g.e.,3,352; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 3,206.

⁹¹ Nesâî, Menâsik, 4.

Resulullah şu cevabı verir :

- Sana müjde veriyorum. Hayrın kapıları o kadar çok ki ! Sen yüz kere " Elhamdülillah !" de; bu (senin için) yüz köle azadına bedeldir. Yüze kere " Allahüekber !" de; bu (senin için) Allah yolunda cihad etmek üzere gemlenip eğrilenen yüz ata bedeldir. Yüz kere "Sübhanellah !" de; bu (senin için) kabul edilmiş yüz kurbanlık deveye bedeldir. Yüz kere de "Lailaheillallah!" de, bu sende şirk dışında bütün günahları affettirir "92.

Resulullah'ın diğer bir kadına (Kısra Bintü Rûvas'a) tavsiyesi de şudur : " Ey Kısra hata edince Allah'ı (Tevbe ile)an ki, O da seni mağfiretle ansın. Kocana itaat et ki dünya ve ahiret şerlerinden masum olasın. Anne ve babana iyi davran ki evinizin hayrı artsın "93.

MAKAM (MENZİLE) İTİBARIYLA EN HAYIRLI KİMSE

Hadislerde farklı gelmiştir :

- Atının yularından tutup Allah yolunda cihad eden kimsedir, sonra, sürüsünün peşine düşüp namazını kılan, zekatını veren, Allah'a ibadet eden kimsedir "94.
- "İnsanların en hayırlısı borcunu en iyi ödeyendir "95.
- "En hayırlınız Kur'an-ı öğrenen ve öğretendir "96.
- "En hayırlınız ehline hayırlı olandır. Ben ehline en hayırlı olanınızım"97.
- "Ömrü uzun olan ve ameli güzel olandır "98.
- "Nefstyle, mahıyla cihad eden kimse, dağ kuytularında ibadet edip, halkın zararını bırakan kimsedir "99.

92İbnü'l-Esir, Usdül-Gâbe, 6, 170.

93A.g.,7,244.

94 Muvatta, Cihad, 4; Nesâi, Zekat, 74; Darimî, Cihad, 6; Ahmed İbnu Hanbel, Müsned,2,443.

95 Buharî, İstikrâz, 4,6,7; Müslim, Müsâkat, 118; İbnu Mace, Ticârat, 62.

96 Buharî, Fezailü'l-Kur'an,21; Tirmizî, Sevabu'l-Kur'an, 15.

97 İbnu Mace, Nikâh,50.

98Tirmizî, Zühd,21;Müsned,5,40,43.

99 Buharî, Rikak, 34.

- "Elinden ve dilinden müslümanların selamet bulduğu kimsedir"¹⁰⁰.

KURTULUŞA GÖTÜRECEK TAVSİYELER

En " faziletli amel" in lisan-ı Nübüvvetta bazan, Ashab'tan gelen taleb üzerine Resulullah'ın ifade ettiği tavsiyelerde kendini göstermektedir. Zira pekçok kimse kendini kısa yoldan Kurtuluşa ve Cennete götürecektir veya azami sevaba kavuşturacak bir amel sormuştur.

Resulullah bu suretle sorulan en faziletli amellere çok farklı şeyler göstermiştir. Bazı taleplerde, tavsiyenin " Veciz " yani kısa olması ayrıca belirtilir.

Verilen cevaplardan örnekler :

- "Allah'tan haya et, tıpkı kavminden salih kimse karşısında duyduğun haya gibi "¹⁰¹.

- "Diline sahip ol "¹⁰².

- "Rabbim Allah ! de sonra müstakim ol"¹⁰³.

- "İnsanların elinden ümidini kes, Tamahkar da olma, zira tamah peşin fakirliktir. Müsaid bırakıldığın (hayatta olduğun) müddetçe namazını kıl. (Pişmanlıkla) özür dileyeceğin işi yapma "¹⁰⁴.

- "Hiçbir iyiliği hakır görme: kovandan arkadaşının kabına su vermen gibi, kardeşini güler yüzle karşılayan gibi. Elbiseni yerde sürüme, bu kibirden gelir. Kardeşin sende malum olan bir kusurun sebebiyle hakaret etse de sen ondaki malumun olan kusuru sebebiyle hakaret etme"¹⁰⁵.

- "Doğruyu söyle, fazlayı bağışla "¹⁰⁶.

- "Sana oruç tutmak gerekir çünkü onun misli yoktur "¹⁰⁷

¹⁰⁰ Müslim, İman, 64.

¹⁰¹ İbnü'l-Esir, Usdül-Gâbe, 6,365.

¹⁰² A.g.,1,421.

¹⁰³ A.g.,2,405.

¹⁰⁴ A.e.,6,358;2,370.

¹⁰⁵ A.e.,6,50;2,445.

¹⁰⁶ A.e., 5,420.

¹⁰⁷ Nesâi, Sıyam, 43.

- Bir kadına : "Dinliyenî rahatsız edecek sözden kaçın"¹⁰⁸ demmiştir.

Cennete yaklaştırap, Cehennemden uzaklaştıracak amel sorana :

- "Farz namazı kıl, farz olan zekâtı öde, Beytullah'a hac yap. İnsanların sana yapmalarından hoşlandığın şeyi onlara yap. Sana yapmalarından hoşlanmadığın şeyi sen de onlara yapma"¹⁰⁹ demmiştir.

Hayırlı dua isteyene :

"Dünyada da ahirette de afiyet dile " ¹¹⁰.

Hayat boyu yaşayacağı bir kelam isteyene :

"Selamı yay, yemek yedir, allene mensup bir büyükten utandığın gibi Allah'tan haya et, kötülük yapınca arkadan iyilik yap, zira iyilikler kötülükleri yok eder "¹¹¹.

CEVAPLAR İKİ SEBEPLE FARKLI OLMUŞTUR:

I- HUMATAB, AHVAL VE ZAMANIN FARKLI OLUŞU

Resulullah Aleyhisselatü vesselam'ın, görüldüğü üzere " En faziletli amel nedir ?" veya " En faziletli cihad hangisidir ?", " En üstün sadaka hangisidir ?" gibi muhtevaca hep aynı olan veya birbirine yakın olan kelimelerle sorulan bu sorulara cevapları hep farklı olmuştur. Bunun sebebi nedir ? Alimler, cevaplardaki bu farklılığın sebepleri üzerinde durmuşlar, zahirde görülen zıtlığa yorum getirmişlerdir. İbnu Hacer bu meseleyi şöyle özetler : " Mezkur suallere Resulullah'ın cevabı, soruyu soranların ahvaline göre farklı olmuştur. Zira Aleyhisselatü vesselam her kavmin muhtaç olduğu şeyin ne olduğunu, onların neye rağbet ettiklerini, onlara layık olanın hangi şey olduğunu çok iyi biliyordu.

Cevabın farklılığı bazan cevap verilen zamanın farklılığından ileri geliyordu. Zira her zamanın hükmü farklıdır. Bir zamanda bir amel daha muteber iken bir diğer amel ikinci derecede bir kıymet taşır. Nitekim İslâm'ın bîdayetlerinde cihad amellerin en efdalıydı, çünkü o,

¹⁰⁸ İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 1, 441; Münavi, Feyzu'l-Kadir, 3, 118.

¹⁰⁹ A.e., 3, 14.

¹¹⁰ İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 3, 166.

¹¹¹ A.e., 3, 127.

diğer amellerin ortaya konup yerine getirilmesinin yegane vâsıtası idi. (Bu sebeple o dönemde cihad çokça övüldü, ehemmiyeti nazara verildi.)

Keza, namazın sadakadan üstün olduğu hususunda çokça beyan mevcuttur. Oysa muzdar olup darda kalanlara yardım zamanında sadaka namazdan üstündür " 112.

Hülasa zahiren birbirine zat gibi görülen bu cevaplar arasında herhangi bir zıtlık yoktur. "Çünkü bu cevaplardaki ihtilaf" şahısların", "ahvâlin" ve "zamanın" farklılığından ileri gelir "113.

2- AMELLERDE HAKİKİ BİR DERECELEMEDE OLABİLİR

Resulullah'ın hadislerinde ifade edilen bir amelin diğer bir amele nazaran üstünlüğü zamana, ahvâle ve muhataba bağlı şartlarla ilgili bir üslûb olmakla birlikte, alimler, bu amellerin gerçekten birinin diğerine üstünlük yönlerinin olabileceğini de düşünmüşler ve bu paralelde bazı açıklamalar yapmışlardır. Daha önce de zikri geçen İbnu Mes'ud hadisi ile ilgili olarak İbnu Hacer'in bir yorumunu örnek olarak kaydetmek isteriz :

Hadiste, soru üzerine Resulullah, en faziletli amel olarak vaktinde kılınan namaz'ı söyler. Bunu "Ebeveyne iyilik"ın, onu da " Allah yolunda Cihad " ın takıp ettiğini belirtir.

İbnu Hacer'e göre bu sıralama tesadüfi değildir. Şöyle açıklar : "Zahir olan şu ki "Namaz", "Cihad", "ebeveyne iyilik" üstün tutulmuştur, çünkü o, mükellefe her zaman gerekli olan bir emirdir. "Ebeveyne iyilik", cihada üstün kılınmıştır, çünkü cihad anne ve babanın izinlerine bağlıdır. Taberi der ki : Resulullah aleyhisselatu vesselam bu üç şeyin üstünlüklerini belirtti, çünkü bunlar, kendilerinin dışında kalan diğer ibadetlere ürvandırlar. Sözelimi farz namazı, zahmetçe pek hafif, sevapça çok büyük olduğu halde vakti içinde kılmayan bir kimse, diğer ibadetlerini terke daha çok hazırdır.

112 İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri, 2, 149.

113 A.e., 14, 115.

Üzerinde bunca hukukuna rağmen ebeveynine iyilikte ihmalkar olan kimse diğer insanlara iyilikte çok daha ihmalkar olur. Dine şiddetli düşmanlığa rağmen kafirlere karşı cihaddan kaçınan, fasıklara karşı cihadı çoktan terkeder. Böylece anlaşılır ki bu üç amelin hakkını veren, diğer amellerin hakkını da verir, bunları terkedenden başka hayırlı amelleri daha çok terkederler ¹¹⁴.

MUHTELİF MUHATABA MUHTELİF SÜNNETİN NETİCESİ : HÜKÜMDE İHTİLAF

Resulullah aleyhisselatü vesselam, muhataplarının mızacca ve tabii oldukları ahvalca farklılıklarını da göz önüne almış olmanın sonucu olarak aynı meseleyi takrir ederken gerek söz olarak beyanda ve gerekse fiil olarak tatbikte bir kısım farklılıklara yer vermiştir. Bu sebeple, sonradan onların değerlendirmesini yapan âlimler, farklı neticelere ulaşmış, hepsi de hadise dayandığı halde ihtilafı görüşler ortaya sürmüştür. Halen mevcut dört hak mezhep arasındaki farklılıklar, büyük ölçüde bu sebebe dayanır. Mü'minler için rahmet olan bu durum, dinimiz için de bir şeref, bir fazilettir, asla bir eksiklik değildir. Bu sayede mü'minler, duçar oldukları pek farklı şartlarda sünnetten bir örnek bulabilme imkanına kavuşmuş olmaktadır.

Buna misal olarak, yüzlerce meseleden birini, cuma guslünü vereceğim .

Hepimizin bildiği gibi cuma günü yıkanmak hadislerde zikri geçen bir emirdir. Bu sünnetin gerek birçok rivayetlerde az çok farklı muhtevalarla gelmiş olması ve gerekse Resulullah ve Ashabın tatbikatlarının değişik yorumlara açık bulunması sebebiyle İslâm âlimleri, mesele üzerine öyle ihtilaf etmişler, öylesine farklı hükümler ileri sürmüşler ki, günümüzde, yaz-kış, sıcak-soğuk, mukim-yolcu, hasta-sağ, kadın-erkek, işçi-memur, ağır veya hafif iş sahibi, bedence kirlî veya temiz... her çeşit şarta sahip insan, ileri sürülen görüşlerden birini kendisine uygun bulabilir.

114 A.e.,6,344.

Şimdi bu hükümlerden bazılarını kaydedeceğiz, ancak bu hükme giderken alimlerin kullandıkları delilleri, karşı hükümleri çürütmek üzere serdettikleri beyanları zikretmeyeceğiz :

- Bir kısmına göre, Cuma guslü farzdır.
- " " " " " vaciptir.
- " " " " " müstehabdır.
- " " " " " mendubdur.
- " " " " " ihtiyardır.

- Namaza bağlı bir vaciptir, onsuz namaz sahih olmaz.
- Namaza bağlı olmayan müstakil bir vacibdir.
- Temiz olmayanlara vacib, temiz olanlara vacib değildir.
- Cuma günü fecirden mağrıbe kadarki zaman içinde yapılırsa, cuma guslü emri yerine gelir. Bunun sevabından yolcu, kadın, çocuk, köle, cuma farz olmayan kimseler de istifade ederler.
- Cuma guslü, cuma namazı içindir, bu gusülde alınan abdest bozulmadan namaz kılınırsa bu guslün sevabı elde edilir. Gusül abdesti bozulur, yeniden abdest alınırsa bu, hadiste istenen cum'a guslü olmaz.
- Bu gusülde koku da sürülmelidir.
- Cum'a guslü haftalık gusüldür, haftanın herhangi bir gününde olabilir ¹¹⁵.

Her bir ihtilafı meselede olduğu üzere, burada da herkesin kendi mezhebince benimsenen görüş esas olmakla birlikte hayatın çok değişik şartlarında, durumumuzun bunlardan birine tetabuku halinde, bütün bu görüşlerin teker teker arzedeceği ehemmiyeti ve her birinin taşıyacağı muteberliği takdir edebilmek için Mecelle'nin kalde-i külliyeleri arasında yer alan 16. maddeyi hatırlatmak isteriz :

" İctihad ile ictihad nakz olunmaz " ¹¹⁶.

¹¹⁵ Bakınız : İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, 3, 10-14; Ayni, Umdu'l-Kari, 6, 164-167; Kastalani, 2, 156-158.

¹¹⁶ Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul, 1322, s. 24.

ÇIPLAK AYACA MESH MESELESİ

Resulullah aleyhisselatü vesselam'ın muhatabın ahvaline ve içinde bulunduğu zamanın gereğine göre beyanda bulunmuş olması, hadislerin anlaşılmasında büyük ehemmiyet taşır. Bu hal bizi, o meseleye giren bütün hadisleri bilmemizi gerektirdiği gibi, o hadislerden her birinin hangi şartlarda hangi hallerde vürüd ettiğini, vürûda sebep olan şahısların hususiyetlerini bilmemizi de gerektirir. Bunlar bilinmeden sırf hadis metinlerinin değerlendirilmeye tabi tutulması çok menfi durumlar ortaya çıkarmaktadır. Eğer bugün hadis üzerine, çoğu kere samimi müslümanları üzen ve rencide eden gelişî güzel sözler işitiliyorsa bunda öncelikle temas ettiğimiz inceliklerin bilinmemesi yatmaktadır. Yani cehaletin sevkiyle bir nevi kör döğüşü yapılmaktadır. İştin içine sui niyet sahibi organize gıtli güçler girince, gerek dine karşı lakaydı cahil zeminde ve gerekse dinî heyecana sahip muhakeme-i akliyeden noksan espirilerde gerçekten ciddi tahribatlara şahid olunmaktadır. Bu meseleyi çıplak ayaklara mesh meselesiyle örneklendirmek istiyoruz. Bunu medar-ı bahs etmemiz, bu meselenin bir kısım çevrelerde gündem mevzuu yapılmış olmasındandır.

Bilindiği üzere, Sünnî Mezhepler bilittifak namaz abdestinde çıplak ayaklara meshi kabul etmezler, ayakların yıkanmasının farz olduğuna hükmederler ¹¹⁷.

Sadece Rafiziler, İbnu Abbas'tan rivayet edilen ve Ebu Davud'da da kaydedilmiş bulunan bir hadisi ¹¹⁸ esas alarak, ayagın meshedilmesinin vacib olduğunu söylemiştir. Zamanımızda ortaya çıkan bir takım sünnî kişiler bu meselede mezhep imamlarını aşarak çıplak ayağı meshetme iddialarına düşmektedirler. İbnu Abbas'a nisbet edilen mezkûr hadisin bizi ilgilendiren kısmı şöyle :

فاخذ حفنة من ماء فغضب بها على رجله فيها النعل ففصلها بها ثم الاخرى مثل ذلك قال قلت وفي التعلين ؟ قال وفي التعلين

¹¹⁷ Abdurrahman el-Cezeri, el-Fıkhu Ala Mezâhibi'l-Erba'a, 3. tab, Beyrut, Tarihiz, 1, 54; İbnu Hacer, Fethu'l-Barî, 1, 278.

¹¹⁸ Ebu Davud, Tahâret, 50 (117).

" ... Bir avuç su alıp onu pabuç içinde olan (sağ) ayağına vurdu ve su ile ayağını yıkadı. Sonra aynı muâmeleyi diğer ayağına (sola) yaptı".

Abdullah el-Hawlanî der ki : İbnu Abbas'a sordum :

-Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi ?

- Evet dedi, ayakkabı içinde bulunduğu halde ¹¹⁹.

İbnu Abbas'ın Hz.Ali'den naklen anlattığı ¹²⁰ diğer bir hadiste "ayağa meshetti" tabiri geçer :

....ثم قبض قبضة أخرى من الماء فرش على رجله اليمنى وفيها النعل ثم مسحها بيديه .

يد فوق القدم يد تحت النعل ثم صنع باليسرى مثل ذلك

" ... Sonra bir kabza su daha aldı sağ ayağının üzerine serpti, ayağında nalın olduğu halde, sonra onu iki eliyle meshetti , elin biri ayağın üstünde, diğeri de ayakkabının altında, sonra aynı şeyi sol ayağına yaptı "¹²¹.

Bu hadisi, Ebu Hanife, İmam Şâfiî, İmam Malik, Ahmed İbnu Hanbel ve diğer ehl-i sünnet fakihleri tek başına değerlendirip onunla amel cihetine gitmemiştir. Şöyle ki :

1- Abdesti tarif eden Maide suresi altıncı ayetinde **ارجلکم** kelimesinin nasb okunuşunu esas alarak **ایدکم** 'e atıf yapmış böylece mana "ellerinizi ... ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın" olmuştur ¹²².

¹¹⁹ Ebü Davud, Tahâret, 50 (117).

¹²⁰ Ehlince malum olduğu üzere İbnu Abbas'ın rivayetleri -Yedi tanesi hariç - hep mürseldir. Dolayısıyla öncelikle rivayeti Hz.Ali'den işittiği tasrih edilmemiş ise de onun da Hz.Ali'den işittimiş olması dolayısıyla bu iki rivayetin esas itibarıyla bir olması bazı kelime farklarının senette yer alan ravilerden gelmesi muhtemeldir.

¹²¹ Ebu Davud, Tahâret, 52 (137).

¹²² Çıplak ayağın meshedileceğini iddia edenler **ercülüküm** kelimesini, **ercülüküm** diye meksûr okunuşunu esas alarak **rdüstüküm** kelimesine atıf yaparlar. Böylece mâna "Başlarınızı ve ayaklarınızı meshedin" olur. Her iki okunuşun mümkün olduğunu teyid eden İbnü'l-Arabî, Hz.Enes'in :

نزل القرآن بالمسح وجاءت السنة بالنفيل " Kur'an meshi indirdi, sünnet yıkamayı getirdi " sözünü de kaydettikten sonra, Resulullah'ın hiçbir zaman çıplak ayağa meshetmemiş olması, ayağı meshedenlere şiddetli vâidde bulunması, azıcık kuru bırakana abdest ve namazı yentilemesi gibi vak'alar sebebiyle

ارجلکم kelimesinin nasb okunma şıkkının destek gördüğüne hükmeder ve bunun vücut ifade ettiğini söyler. Sahabeden meshi esas alanların Resulullah'ın meshe yer verenlerle ilgili vâidini duymamış olabileceğini de=

2- Resulullah aleyhisselatü vesselam'ın ayaklarını yıkadığını ifade eden, ayakların yıkanmasına hassasiyet gösteren sahih birçok rivayet vardır ¹²³. Bu rivayetlerden birinde : Abdest sırasında ayaklarını mesheden kimseyi gören Resulullah'ın yüksek sesle *ويل للاعقاب من النار* "Ökçelerin ateşte vay haline !" diye bağırdığı ¹²⁴ belirtilir. Bir diğer hadis aynen şöyledir : " Ömer İbnu'l-Hattab anlatıyor : Bir adam Resulullah aleyhisselatü vesselam'a gelmişti. Bunun, abdest almış, fakat ayaklarının üzerinde turnak kadar bir yeri yıkamadan bırakmış olduğunu gördü. Aleyhisselatü vesselam adama derhal müdahale edip : "Git abdestini güzel kul ! " emretti. Adam gidip yeniden abdest aldı, sonra namazını kıldı " ¹²⁵ .

Bu ve başka pek çok sahih hadis, Hz.Enes'e : "Kur'an meshi indirdi, sünnet guslü getirdi" dedirtecek derecede ¹²⁶ abdest sırasında ayakların yıkanmasının gereğini, farziyetini tesbit ettiği halde, İbni Abbas'tan gelen bir zayıf hadisin esas alınması, izahı zor bir cehalettir. Alimler bu hadisin senedinde yer alan ravilerden *Hışam İbnu Sa'd*' ın rivayetlerinden hüküm çıkarılamayacağını, hele onun rivayetini sahih rivayete muhalefet ederse münker addedilip nazara alınmayacağını belirtmiştir ¹²⁷. Nitekim Cumhur bunun zayıf olduğunu belirterek itibar etmemiş, bilfarz sahih olduğu farzedilecek olsa bile diğer sahih rivayetlere muhalefeti sebebiyle hadis ilminin bir kaidesi gereği şaz addedilip yine dikkate alınmayacağını söylemişlerdir.

=belirten İbnu'l-Arabî, her iki okunuşa uygun şu te'vili yapar : " Kur'an, " ayaklarınızı da meshedin " mânasına müncer okunuşuyla, diğer uzuvlardan farklı olarak mest gylime hakkındaki mesh ruhsatını kasdetmiş olmaktadır. " Ayaklarınızı da yıkayınız " mânasına müncer okunuşuyla da normal abdestte sünnete uygun olan yıkamayı kasdetmiş olmaktadır " (Ahkâmü'l-Kur'an, Mısır, 1967, 1387, 2, 576-577). İbnu Hacer bu te'vili' hasen " yani " güzel bir açıklama " olarak değerlendirdir. (Fethu'l-Barî, 1, 278.).

¹²³ Buhari, Vudu, 24,28, 38; Savm, 27; Muslim, Taharet, 3,4,18,19,32; Müsafirin, 294; Muvatta, 1,30,31; Tirmizi, Taharet, 2, 37; Nesâî, Taharet, 27,28,35,75,80,81,82,93,108; İbnu Macc, Taharet, 6.

¹²⁴ Ebu Dâvud, Taharet, 50; Buharî, İlim, 3,30; Vudu, 27,29; Müslim, Taharet, 25,28; Muvatta, Taharet, 5; Ebu Dâvud, Taharet, 46; Nesâî, Taharet, 89.

¹²⁵ Muslim, Taharet, 31; Ebu Dâvud, Taharet, 67,173.

¹²⁶ İbnu'l-Arabî, a.g.e.,2,577.

¹²⁷ Avnu'l-Ma'bud, 1, 232. Bu hadisin zaafı sebebiyle olacak ki, Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, bunu yok farzederek " Resulullah'ın hiçbir zaman abdest sırasında ayağa meshetmediğini cezmen söylemiştir.

Alimler derler ki : "Hz. Ali ve Hz. İbnu Abbas'tan gelen rivayetler ihtilaf ederse cemaatin rivayeti hangisini te'yid ederse o evladır "128.

Kaldı ki, başka rivayetler, Hz. Ali'nin de abdestte ayaklarını yıkadığını ifade etmektedir 129. Ayrıca, bir rivayette, Resulullah'ın abdestte ayağı yıkamayıp meshetmiş olmasını Ali radiyallahu anh, *abdestli kımsenin, hades vakti olmadan abdest alması* olarak yorumlar. Bu da, Resulullah'ın sünnetini anlamada içinde bulunduğu halli bilmenin gereğini te'yid eden bir yorumdur, şöyle ki :

Şarihlerin kaydettiği örneğe göre Hz. Ali, Kûfe'de, bir gün öğle namazını kıldıktan sonra halkın ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere hâli müsaid bir yere oturur. Derken ikindi vakti girer su kabı getirilir. Bir avuç su alıp onunla yüzünü, ellerini, başını, ayaklarını mesheder. Sonra kalkıp suyun kalanını ayakta içer ve : " *Birçok kimsede ayakta su içmeyi mekruh addeder, Ama Resulullah aleyhisselatü vesselam, benim şu yaptığımı aynen yaptı " der ve flave eder :*

-*Şu benim abdestim var ya, bu, hades vakti olmayan (yani önceki abdesti bozulmamış olan) kımsenin abdestidir*" 130. Sadedinde olduğumuz hadisi açıklamada, Hz. Ali'nin bu sözü son derece ehemmiyetelidir. Çünkü, Resulullah da devamlı abdestli olmayı tavsiye etmiş ve bunu hayatının hemen her anında tatbik etmiştir 131. Dolayısıyla abdest sırasında çıplak ayağına mesh ettiğine dair rivayetin ayağın yıkanmasını emreden pek çok rivayetle arzettiği tezad sadece bu makul gerekçe ile izah edilerek, tezad kaldırılabilir 132.

128 Avnu'l-Ma'bud, 1, 203 (İbnu'l-Kayyim'dan naklen).

129 Bu rivayetlerden bir kısmını Avnu'l-Ma'bud'da görmek mümkündür, 1, 202, 203.

130 Avnu'l-Ma'bud, 1, 103 (İbnu'l-Cevzi'nin şerhinden naklen).

131 Abdestli gezmenin farz olmadığını göstermek maksadıyla abdestsiz olduğu durum istisnadır. Bu hususta gelen rivayet ve açıklaması için Kütüb-i Sittê Muhtasarı ve Şerhi adlı kitabımıza bakılmalıdır. (10, 384-385).

132 Abdestte ayakların yıkanmasını terk, dinin ruhuna da uygun düşmemektedir. Vücudun ağırlığını taşınması sebebiyle çokça terlemeye, yere teması sebebiyle kir tutup ağır ve rahatsız edici kokular neşretmeye müheyya olan ayak, sadece meshetmelke geçiştirilirse mesiciler girilmez hale gelir. İslâm bunu tecviz etmekten uzak olmalıdır.

Mezkûr tevadî bertaraf eden pek makul başka açıklamalar da yapılmış ise de bizce, üzerinde durduğumuz nokta-i nazar açısından en mühimmi budur. Böylece birbirine aykırı gibi görülen hadislerin, hususi bir halle ilgili olduğu gösterilmiş olmaktadır. Bu nokta-i nazarın ehemmiyetini ve hadislerde zaman zaman rastlanan müşkilatların çözümündeki yerini göstermek maksadıyla bir diğer misal vermek isteriz. Buhârî ve Muvatta gibi en muteber kaynaklarda kaydedilen bazı rivayetlere göre ¹³³ Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Medine'ye üç mil uzaklıkta bulunan Curuf nam mevki'de kaim tarlasından dönerken Medine'ye bir iki mil mesafedeki *Mirbed* mevkiine gelince ikinci vakti girer. Abdullah bineğinden inip teyemmüm eder ve namazını kılar. Medine'ye geldiğinde henüz kerahet vakti girmemiş olduğu halde namazını abdest alarak îade etmez ¹³⁴.

Rivayetten şöyle bir müşkilat çıkmaktadır : *Curuf* mevki müsaferet mesafesinde değildir. Bu durumda abdullah radiyallahu anı mukim sayılır. Öyleyse İbnü Ömer, mukim olduğu halde, teyemmüme yer vermiştir, dolayısıyla mukimken de teyemmüme yer verilebilir. Halbuki başka pekçok rivayet mukim'e teyemmümü bir kısım kayıtlarla tecvîz eder.

Bu müşkil de alimlerce, İbnü Ömer'in tercüme-i haliyle ilgili bilgilerle dayanılarak çözülmüştür. Şöyleki : rivayetler Hz. Abdullah'ın her vakit için taze abdest aldığını belirtir. Bu durumda İbnü Ömer, o zaman abdestliydi *Merbed*' de namazı ilk vaktinde yine taze abdestle kılmak istemiş, su olmadığı için abdeste bedel teyemmüm yapmıştır ¹³⁵.

TEDRİC

Resulullah'ın akıllara hayret veren başarısında müessir olan metodlarından biri de tedricîdir. Tedricî de, aşında dinin neşrinde muhatabı nazar-ı dikkate almanın bir gereği idi. Bunda da muhatabın durumuna göre, yakından uzağa, azdan çoğa, kolaydan

¹³³ Buhârî, Teyemmüm, 30; Muvatta, Taharet, 90.

¹³⁴ Buhârî, Teyemmüm, 30; Muvatta, Taharet, 90.

¹³⁵ Zûrkânî, Şerhu Muvatta, 1, 164.

zora... doğru bir gidiş, bir dereceleme mevzubahistir.

Resulullah aleyhisselatu vesselamın tebliğatında, tetric denince iki kanatlı bir vetire dikkatimizi çekmektedir :

- 1- Muhatablarda tetric,
- 2- Muhtevada tetric.

MUHATABLARDA TETRIC deyince, kendinden başlamak üzere, yakın akrabalara, sonra da Mekke ve çevresine, en sonunda da bütün insanlığa yönelik kademeli bir tebliğ faaliyeti anlıyoruz.

Kur'an-ı Kerim'de bir kısım ayetler, bidayetlerde Hz. Muhammed aleyhisselatu vesselam'ın peygamberlik, vahiy, Kitap gibi hususlarda bir şey bilmediğini, Allah'tan herhangi bir vahyin gelmesini beklemediğini ¹³⁶. Hatta ilk vahiyte karşılaşınca biraz şaşırıp, tereddüt ve korku geçirdiğini ifade eder. Bir ayet şöyle : "*Ey Resulüm, Eğer, sana indirdiğimizden (bilfarz) şüphe edecek olursan senden evvel kitap okuyanlara sor. Yemin olsun ki, onlar hak ve doğru olarak Rabbin tarafından sana geldi*" (Yunus,94). Siyer kitapları Resulullah'ın ilk vahiyler sırasında hissettiği bir korkudan bahseder¹³⁷. Birçok vahiy Resulullah'ı bu safhada takviye etmiş, risaleti hususunda ikna etmiştir ¹³⁸.

Bu ilk safhanın ne kadar sürdüğü açık olarak belli değilse de *Lailâhe illallah Muhammedün Resulullah* cümlesini inanarak ilk telaffuz edenin Hz. Muhammed olduğu rivayetlerde tasrih edilmiştir¹³⁹. Ancak, bu tasdik, kemalini Mi'rac vak'asında bulacak ¹⁴⁰ bir başlangıçtır. Zira rivayetler, Resulullah'ın, müşriklerin tezkib, inkar, istihza gibi taannütleri karşısında, takviye edici mucize talebinde bulunduğunu bile göstermektedir ¹⁴¹.

¹³⁶ Kasas, 86; Kıyamet, 16-19; Hicr, 97.

¹³⁷ İbn Sa'd, I, 195; Ayni, Umde, I, 61; Taberi, Tarih, I, 207.

¹³⁸ Duha Suresi.

¹³⁹ Vakıf, Muhammed İbnü Ömer (v.207/822): Meğazi, Oxford, 1966, 3, 965-966; İbnü Mace, Mukaddime, 11, (150 H).

¹⁴⁰ Süheylî, Ravdu'l-Unf, Kahire, 1387/1968, 2, 409; İrakî, Tarihü't-Tesrib, 4, 191.

¹⁴¹ İbnü Sa'd, a.g.e., 1960, I, 170.

Âlimler, Hz.Muhammed'in, kendi peygamberliğinden şüpheye düşmesi gibi, ilk nazarda garıbsenecek olan bu halin normal olduğunu, beşerî şahsiyetten, hitâb-i ilâhiyeye mazhar olup vahye tahammül edebilecek nübüvvet şahsiyetinin kazanılmasında ilâhî bir terbiye safhası olduğunu belirtirler ¹⁴². Aleyhisselatu vessalam bir müddet sonra bunu atlatacak ve yakîn'e erecektir.

TEBLİĞ : Peygamberliği başlatan ilk vahy Alak suresinde tebliğ emri yoktur. Fakat sonraki vahylerde, *tebliğ* ve *inzar* emri gelmiştir. Hatta bu duyurma işi, başlangıçta *alenî* de olmayacaktır. İbnu'l-Esir "*Güven duyacağı yakınlar*" a olduğunu belirtir ¹⁴³.

O'nun peygamberliği şüyü bulmuş, tâ uzak kabilelerden bile meraklılar gelmeye başlamış olmasına rağmen bir müddet, *alenî*, umûmî bir tebliğ emredilmemişti. Bu sebeple, uzaktan gelip müslüman olanları geri çeviriyordu. Bunlardan biri olan Ebû Zer Gıfari'yi İslama girmesine rağmen, Resulullah : "*Ey Ebu Zer, bu meseleyi gizli tut, şimdilik memleketine dön. Bizim ortaya çıktığımızı istince bize gelirsin !*" diyerek geri çevirmişti ¹⁴⁴. Keza namını işiterek uzaktan gelen ve dördüncü kişi olarak İslama girme şerefine eren Amr İbnu Abese es-Sülemî de yanında kalma arzusunu ifade edince, Aleyhisselatu vessalam ona da : "*Kavmine dön. Ortaya çıktığımı istince bana tabî ol !*" demiş ¹⁴⁵, geri çevirmişti. Hattâ hicret sırasında imana gelip kendine katılmak isteyen bir çobana da: "*Zuhurumuz sana ulaştığı zaman gel !*" ¹⁴⁶ diyecektir. Yılı belli olmasa da Mekke döneminde yirmi kişilik bir hıristiyan grubun Habeşistan'dan gelip bir kısım sorulardan sonra İslamı kabul ederek memleketlerine dönme hâdiseleri de burada son örnek olarak zikredilebilir ¹⁴⁷.

¹⁴² Bak: İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, 16, 13.

¹⁴³ İbnu'l-Esir, İzzeddin ; el-Kâmil fi't-Tarih, Beyrut, 1965,2, 216.

¹⁴⁴ Buharî, Menakıb, 10.

¹⁴⁵ İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 4,252; Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi, 10, 399-400.

¹⁴⁶ İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Alliye, 4, 209.

¹⁴⁷ Buharî, Tefsir, Şuara, 3.

YAKIN AKRABAYI DÂVET :

Resulullâh'ın peygamberlik hayatında mühim bir dönemeç şü âyet işaretler : *و انزل عشرتك الاثني عشر* "Sen (ilkın) en yakın akrabalarını tızar et !" (Şuara, 214). Buhârî'nin rivâyeti bu âyetin nüzûlü üzerine Resulullâh'ın Mekke'de Safa tepesine çıkarak, cemiyetin örfüne uygun olarak nıda edip, Kureyş'ten yakın akrabalarını toplayıp ilk tebliği yaptığını belirtir ¹⁴⁸.

Yakın akrabalara davet emri, dâvetin gizli veya açık olmasıyla kayıtlı değildir. Her hal u kârda böylece haşlayan dâvet akraba dışındakilere gizli yürütülüyordu.

İbnu Sa'd'ın bir kaydına göre, gizlilik hâli üç yıl devam etti, tâ açıktan dâvet emri gelinceye kadar ¹⁴⁹. Dördüncü sene ortaya çıkıp, herkesi aleni olarak davet etmeye başladı ¹⁵⁰.

Açıktan dâvetin *فاصدع با تزم* "Şimdi sen ne ile emrolunuyorsan apaçık bildir, müşriklere aldırış etme " (Hicr, 94) âyetiyle başladığı anlaşılmaktadır ¹⁵¹.

Resulullâh aleni dâvete, bi'setin 4. senesinde başlamış olsa bile, bu davete iştirak eden diğer müslümanların gizli çalışmayı devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Belki de ilk aleni dâvete geçen, hicretin beşinci senesinde müslüman olan Hz.Ömer'di. Zira rivâyette ilklerden olan Hz.Ebu Bekr, Sa'îd İbnu Zeyd ve Osmân İbnu Affân gizlice çalışırken Hz.Ömer'in aleni çalıştığı belirtilir ¹⁵².

Resulullâh, açıktan dâvet emri aldıktan sonra, hiçbir müsbet cevap verene rastlamasa bile, hac mevsimlerinde, çevre kabilelerin konaklama yerlerine (Ukâz, Mecenne, Mina) gidip teker teker çadırlara ziyaretler yapıyor, her kabileden gelenleri İslâm'a çağırıyordu. Onun

¹⁴⁸ Süheyli, a.g.e., 3, 373.

¹⁴⁹ İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 199.

¹⁵⁰ İbnu'l-Esir, el-Kâmil, 2, 65.

¹⁵¹ İbnu'l-Esir, a.g.e., 2, 63.

¹⁵² İbnu Sa'd, 1,200.

peşini takip eden Ebu Leheb : "Onu dinlemeyin, o sabıftır, yalancıdır" diyordu. Halk da şiddetle ve en kaba şekilde reddediyor : "Allen, kavmin seni bizden iyi tanurlar, onlar seni reddederken biz mi dinleyeceğiz !" diyorlardı. Hz.Peygamber de "Ey Rabbin ! Sen dileseydin böyle davranmazlardı" diyerek hiç fütûra düşmeden tebliğine devam ediyordu ¹⁵³.

Hz.Peygamber'in kemmi neticeye kıymet vermeden tebliğ gayretine devam ettiğini göstermek için ilk beş yıl içinde ulaşılan sayıyı bilmemizde fayda var : Rivâyetler, Hz.Ömer ihtida ettiği zaman müslümanların ulaştığı sayılı belirtirler : Bâzi rivâyetler onu kırkancı erkek müslüman gösterirken, en iyimser olanı 45'li erkek, 21'li kadın olmak üzere, 66'ncı müslüman gösterir ¹⁵⁴. Yani kazanç yılda ortalama sekiz veya onüç k. Hiç de iç açıcı olmayan bir ilerleme. Ama O, tebliğ heyecanını başarıya bağlamamıştı. Allah'ın "Tebliğ et !" emrini yerine getiriyordu. Ona düşen, tebliğdi, hidâyet vermek Allah'a ait bir vazife idi (Kasas, 56). O, kendi vazifesini yapıyor, Allah'ın işine hiç bakmıyordu. "Allah'ın eğer Sen dileseydin onlar böyle yapmazdı" cümlesini parola yapmıştı ¹⁵⁵.

Metod yılmayan sabır, yorulmayan gayrettir.

Nice yıllar tek netice almadan hac mevsimlerinde çadır çadır dolaşıp tebliğ yapmıştı. Derken Bi'set'in 10'ncu yılında kim bilir kaçınıcı çadırın kapısını çaldıktan sonra, Mekke ile Mina arasında, Akabe tepesinde Medîneli 6 kişilik bir grupla karşılaşacak, onları islâma dâhil edecekti. Bunlar Medîne'de çalışıp sayıyı artıracaklardır. Resulullâh bu ilk başarısının ürünü olarak ertesi yıl, 12 kişilik Medîneli ile *Birinci Akabe biatı'nı*, bir yıl sonra da 72 kişilik Ensâr'la *İkinci Akabe Biatı'nı* yapacak, dört ay kadar sonra da peygamberliğinin üçüncü senesi içerisinde Medîne'ye hicret edecektir.

Devamı Var

¹⁵³ İbnu Sa'd, 1, 216.

¹⁵⁴ İbnu'l-Estr, el-Kâmil, 2, 84.

¹⁵⁵ İbnu Sa'd, 1, 216.